

Diego de Gumiel, editor del *Tirant*, va obrir una impremta a Girona

Diego de Gumiel fou un impressor, tipògraf i gravador castellà que entre finals del segle xv i començaments del segle xvi exercí a Girona, Barcelona, Valladolid i València.

Text i fotos > **JOAN BARBARÀ**, estudiós de la cultura

Malgrat que la major part de la seva feina consistia a furnir la demanda de textos didàctics i litúrgics encomanats per l'Església catòlica, que era el seu client principal, aviat

s'adonà que començava a haver-hi un públic lector diferent, que demanava poder accedir a un altre tipus de literatura, i que anava molt més enllà de la temàtica religiosa o docent lligada al món universitari.

Diego de Gumiel va ser un pragmàtic i un avançat al seu temps. Dels seus tallers, en sortiren publicades obres de temes molt diversos: religiosos, vinculats a l'ensenyament, jurídics, de literatura popular, novel·les de cavalleries... Cal dir que, per a De Gumiel, l'idioma mai va ser cap problema, atès que al llarg de la seva carrera professional publicà llibres en llatí, castellà i català, i fins i tot edità dos títols bilingües (llatí-català i llatí-castellà), un fet totalment inèdit a finals del segle xv i començaments del xvi.

És de lloar tota la seva tasca editorial, que contribuï a donar a conèixer la literatura catalana arreu del país i també a Castella. En aquest sentit, hem de dir que, entre d'altres, publicà a Valladolid les traduccions castellanes de la *Història de Josep* (1507) de Joan Roís de Corella i del *Tirant lo Blanc* (1511) de Joanot Martorell.

El filòleg Pedro M. Cátedra ha dit d'ell: «Hauríem de plantejar moltes qüestions sobre el privilegiat caràcter d'intermediari cultural de Diego de Gumiel que difon la cultura catalana a Castella, per tornar-ho a fer després, a la inversa».

Diego Gonçalves Gonçalves a Girona

Nascut a la darrereria del segle xv al petit poble de Gumiel de Izán, a la província de Burgos, l'impressor Diego Gonçalves Gonçalves associà el topònim del seu lloc d'origen al seu nom comercial. Al-

>> A l'imaginari del Tirant, el món és regit per les regles d'honor de la cavalleria.

>> Escales de la Casa Solterra, que acull els Serveis Territorials de Cultura de la Generalitat a Girona.

guns autors creuen que s'inicià en l'art de l'estampació de llibres a Valladolid, d'altres diuen que a Burgos. La veritat és que, amb l'ofici après, Diego de Gumiel arribà a Girona a començaments de l'any 1495 acompanyat de l'impressor asturià Juan de Valdés.

Lluís Batlle i Prats explica que ambdós editors s'haurien beneficiat d'un costum que hi havia a la ciutat durant els segles XV i XVI segons el qual tot foraster que venia a viure a Girona amb l'ànim de muntar-hi un negoci quedava exempt durant quatre anys de pagar l'impost que el municipi aplicava sobre el vi i la farina.

Amb aquest estímul fiscal, el 26 de febrer de 1495, De Gumiel i De Valdés varen anar al notari Dalmaci Ombert a inscriure una societat mercantil. Posteriorment, el 14 de març del mateix any, els dos impressors nouvinguts incorporaren a l'empresa un soci local, el gironí Joan Pla.

L'erudit Enric Mirambell

El cronista oficial de la ciutat, juntament amb l'historiador Enric Claudi Girbal i l'arxiver Lluís Batlle i Prats, és un dels investigadors que han fet més recerca sobre les impremtes i els impressors de Girona al llarg de la història.

El doctor Mirambell ha constatat documentalment on estava situada la

impremta de De Gumiel i De Valdés. En concret, en un dels seus treballs afirma que «Ramon Dez Puig, tutor de Miquel Bertran, fill de Pere Bertran, arrendà a uns impressors una part de la casa del carrer Ciutadans que anteriorment havia estat propietat de Guillem de Bertran, de Beuda, ciutadà de Girona».

El cronista oficial de la ciutat, que va fer la seva tesi doctoral sobre la introducció de la impremta a Girona, ha pogut comprovar, a partir de la documentació consultada a l'arxiu, el carrer on hi va haver la primera impremta de Girona, però ell mateix confessa que amb els papers que ha pogut examinar no és capaç de precisar en quina casa concreta es va establir aquell primer taller d'estampació permanent que va tenir la ciutat.

L'arrendament que havien d'abonar els llogaters era de quatre lliures i sis sous l'any, a pagar en dues vegades.

Enric Mirambell i Belloc va trobar un document que demostra que Diego de Gumiel encara vivia a Girona el 25 de juliol. Es tracta d'un contracte de lloguer signat entre un fuster d'Anglès i el cambrer de Sant Pere de Galligants en què Diego Gonçalves actua com a testimoni.

Posteriorment, ja se li perd la pista a la ciutat, encara que hi ha la creença

que va deixar el negoci als seus dos socis i es va traslladar a Barcelona. De fet, el 4 de desembre de 1495, segons s'ha pogut comprovar en documents consultats pel professor Mirambell, De Valdés i Pla abonaren la part corresponent de l'arrendament a Ramon Dez Puig. En aquest rebut, el nom de Diego de Gumiel ja no hi figurava.

Títols editats a Girona

Les premses de De Gumiel i De Valdés varen imprimir cinc dels sis incunables que encara avui es conserven a la ciutat. En concret, durant el temps que l'impressor castellà va ser a Girona, un text en llatí i dos en català porten directament la seva signatura.

De Gumiel va editar tots els seus llibres en lletra gòtica, i segons Susanna Camps (autora d'una tesi de més de set-cents pàgines sobre l'impressor castellà), sembla que en disposava de tres tipus diferents, com a mínim.

Un altre tret característic de l'obra de De Gumiel és l'estampació d'una marca al llibre que identificava l'editor. Aquesta pràctica, que no era gaire estesa en l'època incunable, De Gumiel la va utilitzar en dos dels textos que va imprimir a Girona. En concret, la marca que De Gumiel estampa en el *Psaltiri devotíssim* i en el *Paris e Viana* és un gravat amb dos lleons que apa-

reix a la portada, al costat de la data d'edició i la llegenda «Insigne ciutat de Gerona».

Susanna Camps parla, a la seva tesi, de la qualitat dels treballs de De Gumiel, que sovint inclouen no sols text, sinó també gravats, filigranes, miniatures, inicials i tipografies en dues mides, foliació i marca de l'impressor, unes característiques tècniques molt poc freqüents a l'època.

Francesc Eiximenis, per començar

La primera obra que va sortir del taller d'estampació del carrer dels Ciutadans, propietat de De Gumiel i De Valdés, va ser la traducció catalana del *Psalterium alius Laudatorium* (*Psaltiri devotíssim*) de Francesc Eiximenis, una obra escrita en llatí entre 1404 i 1408 a València i que va ser traduïda al català el 1415 per Guillem de Fontana, un escrivà del rei Martí I. El llibre, que porta el 20 de març de 1495 com a data d'edició, va tenir una tirada de dos mil exemplars.

Més tard, la factoria gironina de De Gumiel, De Valdés i Pla va publicar, el 5 de juny del mateix any, la traducció catalana de *Paris e Viana* de Pierre de la Cépède (*Historia de las amors e vida del cavaller Paris e de Viana, filla de França*). Es tracta d'una novel·la breu escrita a finals del segle XIV. El nom del traductor és desconegut, atès que no consta a l'edició. No queda clar quina era la llengua original del llibre; en tot cas, a la primera edició francesa, que data de 1432, diu que és un trasllat del provençal que, al seu torn, podria venir d'un text més antic que fins i tot alguns autors han conjecturat si podria ser català.

De l'any 1495 també és l'obra editada en llatí *Principiorum Grammaticae*, que si bé no duu la marca de l'impressor, els experts atribueixen al gravador castellà.

Al llarg de tota la seva vida professional, Diego de Gumiel va treballar amb diferents formats, particularment amb quarts, octaus o folis. A Girona, el llibre *Paris e Viana* el va publicar en format de quart.

Lançolot del Llac

Enric Mirambell explica que va veure un document a l'arxiu, datat el 12 de gener de 1497, segons el qual mossèn Joan de Belloc i el sastre Narcís Sem-

>> Pedro M. Cátedra va definir Diego de Gumiel com un mediador cultural entre Catalunya i Castella.

pere encarregaven a Juan de Valdés l'edició de mil exemplars de la *Tragedia de Lançolot* de mossèn Gras. No s'ha pogut comprovar si la impremta del carrer dels Ciutadans va poder lliurar la comanda. En tot cas, malgrat que en aquestes dates Diego de Gumiel ja no vivia a Girona, el prestigiós bibliògraf Francisco Vindel Angulo atribueix la impressió del text al tipògraf i gravador burgalès, després d'haver examinat curosament un fragment d'exemplar que es conserva a la Biblioteca de Catalunya.

A Girona i a Barcelona

Al llarg de la seva trajectòria professional, Diego de Gumiel va treballar tant pel seu compte com fent aliances puntuals amb altres impressors. D'aquesta manera també va continuar exercint a Girona. El professor Pedro M. Cátedra explica que l'impressor burgalès construïa punxons i matrius que utilitzava ell mateix, però que també en feia per a altres impremtes. Es creu que, mentre era a Girona, també treballava amb tallers de Barcelona.

L'11 de setembre de 1494, De Gumiel i De Valdés varen constituir una societat a Barcelona amb els llibreters Gabriel Prats i Pere Ramon Gavarró amb el propòsit d'editar llibres. De fet, hi ha un document en què ja consta que, el 2 de gener de 1496, Diego Gonçales era ciutadà de Barcelona.

Editor del *Tirant lo Blanc*

Com hem dit ja, mentre Diego de Gumiel era a Girona, treballava simultàniament a Barcelona, bé associat a altres impressors o bé subministrant tipografies a altres companys de professió. Aquesta faceta seva de constructor d'eines explicaria, en part, la seva relativa poca producció de títols durant l'època que va estar actiu.

El mateix any 1495, quan De Gumiel i De Valdés vivien a Girona, publicaren a la seva filial barcelonina *Flors de virtuts e de costums* de Simone da Cascia i els *Usatges de Barce-*

>> Marca d'impressor de Diego de Gumiel.

lona e Constitucions de Catalunya, aquesta darrera obra amb la col·laboració de l'editor Pere Miquel.

A finals de 1495, Diego de Gumiel va traslladar definitivament la seva residència a Barcelona, en part per raons professionals, però també per una motivació sentimental, atès que el mes de desembre d'aquell any va contraure matrimoni amb la manresana Miquela Carner, vídua del comerciant Maurici Vila.

Diego de Gumiel, que era conegut professionalment com *El Castellano*,

s'hi va estar fins al 1501. Durant aquell període, va editar diverses obres, entre les quals destaca especialment la segona edició del *Tirant lo Blanc*.

La principal obra de Joanot Martorell havia estat publicada amb molt d'èxit a València el 1490 per l'editor alemany Nicolau Spindeler. Aquest enorme ressò popular que tingué la novel·la animà el llibreter i editor francès establert a Barcelona Carmini Ferrer a encarregar-ne una segona edició a l'impressor Pere Miquel. L'estampador responsable de la publicació va iniciar els tràmits d'edició, però a finals de 1496 emmalaltí, i el mes de febrer de l'any següent va morir.

Va ser en aquell moment que Carmini Ferrer va demanar a Diego de Gumiel que acabés la feina que Pere Miquel havia començat. El contracte que Ferrer i De Gumiel varen signar el mateix mes de febrer de 1497 establí que l'impressor havia de lliurar

la novel·la en un termini màxim de sis mesos.

De Barcelona a Valladolid i València

A començaments de 1501, Diego de Gumiel va liquidar tots els seus negocis a Barcelona i es va traslladar a Valladolid, concretament al monestir de Nuestra Señora del Prado, on li varen encomanar la publicació de les butlles. Es va estar a Valladolid fins al 1513. En aquest període va publicar, en castellà, les traduccions del *Llibre de Josep*, de Joan Roís de Corella, i el *Tirant lo Blanc*, que tant d'èxit havia tingut en la seva versió catalana.

A partir de 1513, es va instal·lar a València, on es va estar fins que la mort el va sorprendre, el 1517. En aquesta etapa valenciana, Diego de Gumiel va publicar tot un seguit d'obres de Ramon Llull i l'*Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et Regni Valentie*, el 1515.

Los cinco libros del esforçado e invencible cauallero Tirante el blanco de roca salada: Cauallero de la Bateria. El qual por su otra caualleria alcãço a ser príncipe e çesar del imperio de grecia.

>> Portada de l'edició castellana del Tirant lo Blanc.

>> Coberta d'una edició del llibre Paris e Viana.

Les impremtes del carrer dels Ciutadans

A Girona, el carrer de les Ballesteries ha estat tradicionalment el carrer dels impressors. Així, al llarg dels anys, aquesta cèntrica via del Barri Vell ha acollit nombrosos tallers d'estampació, com ara els de les famílies Bro, Oliva o Carreras i, més recentment, la impremta Masó, que durant molts anys va editar el *Diario de Gerona de Avisos y Noticias* a les seves premses.

Tanmateix, la primera impremta estable que hi va haver a Girona la varen fundar, l'any 1495, els impressors Juan de Valdés, Diego de Gumiel i Joan Pla al carrer dels Ciutadans. Sense tenir la solera del carrer de les Ballesteries, hem de dir que, al llarg de la història, el carrer dels Ciutadans també ha acollit diversos negocis editorials.

Sembla que, amb la mort de Juan de Valdés a Perpinyà el 15 d'octubre de 1499 (Joan Pla havia traspassat abans), el negoci va passar a les mans del clergue Baltasar Avellà, que imprimí, entre altres llibres, les *Cobles* de Bernat Estruç el 1501. Després, durant diversos segles, els tallers d'estampació gironins triaren altres indrets del Barri Vell per desenvolupar la seva activitat, com ara la pujada de Sant Feliu, la plaça de Sant Pere, el carrer de l'Argenteria, el carrer de la Força o la plaça del Vi.

A començaments del segle xx, els Carreras, potser la darrera gran nissaga d'impressors que ha acollit la ciutat, escolliren de nou el carrer dels Ciutadans per instal·lar-hi l'obrador.

Marina Carbonell, la comissària que va organitzar la gran exposició que el Museu d'Art va dedicar l'any 2016 a mostrar les xilografies gironines (s. xvii-xx), explica que la Tipografia Carreras (1860-1952), una empresa que va perviure a la ciutat durant quatre generacions, va tenir sis seus diferents al llarg de la seva història, una de les quals al carrer dels Ciutadans, número 18, concretament als baixos de la Casa Solterra, que avui és la seu dels Serveis Territorials de Cultura de la Generalitat de Catalunya a Girona.